

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ. АРБИТРАЖ ЖӘНЕ МЕДИАЦИЯ. 2-БӨЛІМ

Сот төрелігінің ашықтығы қағидасы

Жоспар:

1. Сот төрелігінің ашықтығы қағидасы және оның негіздемесі
  2. Сот төрелігінің ашықтығы қағидасының халықаралық танылуы
  3. Ашық тыңдаулар және лаңкестікке (терроризмге) бұрынғы күдіктілер туралы ақпарат:
    - 3.1. Апелляциялық соттағы тыңдаулар
    - 3.2. Жоғары соттағы тыңдаулар
  4. Апелляциялық өндіріс
  5. Сот тыңдаулары туралы есептер
- Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер

1. СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ АШЫҚТЫҒЫ ҚАҒИДАСЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗДЕМЕСІ

Сот тыңдаулары (тергеу трибуналдарын қоса алғанда) жұртшылықтың сот процесінің ұлылығы мен күрделілігін тікелей бақылауға мүмкіндік беру мақсатында ашық сот отырысында өткізілуі тиіс. Бұл — ағылшын құқығының негізгі қағидасы. Ол прецеденттік құқықпен, статуттар және азаматтық сот ісін жүргізу ережелерімен танылды.

Жоғарғы Сотта қаралған *Al Rawi v. Security Service* (Эл-Раби қауіпсіздік қызметіне қарсы) (2011 ж) ісі бойынша Lord Dyson және басқалар осы қағиданы қолдады: «Біздің сот төрелігі (қылмыстық және азаматтық) жүйесі үшін негіз болатын ортақ құқық процесінің кейбір ерекшеліктері бар. Ең бірінші, кейбір белгіленген және шектеулі ерекшеліктерді ескере отырып, сот талқылауын жария жүргізу және сот шешімдерін жария ету керек. Сот төрелігінің ашықтығы қағидатының маңыздылығы бірнеше рет атап өтілді».

Сот төрелігінің ашықтығы қағидаты — бұл жай ғана іс жүргізу ережесі емес. Бұл жалпы құқықтың негізгі принципі. *Scott v. Scott* (1913 ж) ісінде Lord Shaw жабық отырысты өткізу туралы төменгі сатыдағы соттың шешімін «біздің бостандықтарымыздың ең сенімді кепілдіктерінің бірі болып табылатын сот төрелігін іске асыруда жариялылықты бұзу және қоғамдық әрі жеке қауіпсіздік негіздерінің өздеріне қысым жасау» деп сынға алды.

Жабық есіктердің артындағы сот төрелігі-ашық және либералды емес, деспотикалық құқықтық жүйенің процедурасы. *Al Rawi v. Security Service* (2011) ісі бойынша Жоғарғы Сотта Лорд Браун былай деді: «Әділ сот-бұл жай ғана игі істердің бірі емес: ол қарапайым адамдардың ашық пікірлеріне тартылуы тиіс».

Джереми Бентам де былай деді: «Жариялылық-әділдіктің мәні». Бұл шиеленіске ең күшті серпін береді және арсыздыққа қарсы барлық қорғаушылардың ең сенімдісі. Сот кезінде ол судьяны тергеуде ұстайды. Соңғы жүз жылда Бентамның мәлімдемесі әртүрлі жетекші істерде қабылданды: 1913 жылы Лорд Шоу, 1975 жылы Лорд Уиджери, 1983 жылы Лорд Диплок және 2002 жылғы апелляциялық соттарда. 1975 жылы Лорд Виджери бентамит мәселесіне егжей - тегжейлі тоқталды: «Біздің соттарда адамдардың қатысуының басты құндылығы-олардың қатысуы соттың өзіне тәртіптік жаза қолданумен тең. Сот мүдделі қоғам өкілдеріне толы кезде, бұл сөзсіз олардың не істеп жатқандығына қатысты барынша сақ болатынына әкеледі, барлығы мұқият жасауға тырысатын болады және егер оған қоғам немесе баспасөз тарапынан сындар болмаса, сотқа тәртіптік жаза қолданылмайтын еді».

Сонымен қатар, Бентам негіздемесі, дұрыс болғанымен, сот талқылауы ашық және қоғам үшін қолжетімді болуын талап ету үшін жалғыз себеп емес деп болжанады. Әділ сот төрелігін жүзеге асыру мәселелерін еркін талқылау, қоғам үшін парламенттік істерді немесе орталық және жергілікті билік органдарын талқылағандай қызығушылығы бірдей деп бекітіледі. Егер сот процесіне тек адвокаттар мен тараптар ғана жіберілгенде, мұндай қоғамдық қызығушылық іс жүзінде жоқ болар еді.

2. СОТ ТӨРЕЛІГІНІҢ АШЫҚТЫҒЫ ҚАҒИДАСЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТАНЫЛУЫ

Жариялылық қағидасы халықаралық деңгейде мойындалады. Біріншіден, Бұл УНИДРУА мен Американдық құқық институтының (міндетті күші жоқ) қағидаттарында ұсынылады: «Әдетте, ауызша сот талқылаулары жұртшылық үшін ашық болуы тиіс».

Бұдан басқа, олар (УНИДРУА мен Американдық құқық институтының (міндетті күші жоқ) қағидаттары) «сот құжаттары мен хаттамалары жұртшылық үшін ашық немесе жауапты тергеу жүргізуге заңды мүддесі

бар тұлғалар үшін өзге де жолмен қолжетімді болуын» және «сот шешімдері, негізделген себептерді қоса алғанда, әдетте, басқа да қаулылар жұртшылық үшін қолжетімді болуын» ұсынады.

Жариялылық туралы талап Біріккен Корольдік үшін міндетті болып табылатын Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенцияның (1998 жылғы Адам құқықтары туралы ағылшын құқығына заңмен енгізілген) 6(1)-бабында да баяндалған. 6(1)-баптың тиісті бөлігінде: «Сот шешімі көпшілік алдында жарияланады, алайда, баспасөз және адамдар барлық сот талқылауына немесе оның бір бөлігіне мораль, қоғамдық тәртіп немесе демократиялық қоғамдағы ұлттық қауіпсіздік тұрғысынан қатысудан, егер оны кәмілетке толмағандардың мүдделері немесе тараптардың өмірін қорғау талап етсе, соттың пікірі бойынша жариялылық сот төрелігінің мүдделерін бұзатын ерекше жағдайларда қатаң қажет болатын шамада шеттетілуі мүмкін» делінген.

Біріккен Корольдікке қарсы Scarth ісінде Үкімет 6(1) - бапты бұзу орын алғанын мойындады, азаматтық сот ісін жүргізудің алдындағы ережелерінің нормаларына сәйкес қаралған шағын талаптар бойынша іс ашық қаралмаған. Алайда, сот ісін жүргізу ережелеріне түзетулер бұл кемшілікті жойды: енді ережелер көпшілік тыңдаулардың жалпы қағидаттарына сәйкес шағын талқылаулар көпшілік алдында өткізілуі тиіс екендігін көздейді.

В v. UK ісінде Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық сот балалардың әл-ауқатына қатысты сот талқылауы, егер сот төрелігінің мүдделері талап етілсе, жеке тәртіппен жүргізілуі мүмкін және 6(1) бап осы жағдайларда бұзылмайды деп қаулы етті. Сондай-ақ, сот бұл тұрғыда шешімді жария етудің қажеті жоқ деп қаулы етті. Жоғарғы Сотта Al Rawi v. Security Service (2011) ісі бойынша балалардың әл-ауқатына және зияткерлік меншіктің кейбір мәселелеріне қатысты сот талқылаулары контекстінде жария ету ережелерін қолданбауға жол берудің ерекше қажеттілігі танылатын доктрина бар.

3. АШЫҚ ТЫҢДАУЛАР ЖӘНЕ ЛАҢКЕСТІККЕ (ТЕРРОРИЗМГЕ) БҰРЫҢҒЫ КҮДІКТІЛЕР ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Қарсылас айғақтарын білу мен оларға қарсы тұру және ашықтық қағидалары Al Rawi v. Security Service (2011) ісінде апелляциялық сот пен Жоғарғы Соттың күшті қолдауына ие болды. Осы сот талқылауы барысында алты талапкер Британдық қауіпсіздік қызметтері Гуантанамо-Бей, Куба қаласында американдық күзет орталығында қамауда ұстау кезеңдерін қоса алғанда, қамауда ұстау кезінде олардың азаматтық құқықтарын бұзуға көмек көрсеткенін айтты. Заңсыз бас бостандығынан айыру, жеке өмірге қол сұғу және дене жарақаттары мен азаптау мақсатында сөз байласу – талап-арызды қозғаудың негіздері болды.

Al Rawi (2011) ісі бойынша айыпталушылар ашық және жабық талқылаулардың жүйелерін бірдей қабылдап, осы талапты қорғағысы келді. Соңғысына келетін болсақ, сот ауызша немесе құжаттық дәлелдер алып, арыздарды талапкерлердің немесе олардың адвокаттарының қатысуынсыз қарайтын болады. Оның орнына сот төрелігінің мүдделері арнайы адвокаттардың көмегімен жүргізілді, бірақ олар талапкерлерден нұсқаулықтар алмады. Бұл процесс екі сот шешімін шығару арқылы аяқталады: қоғамға ашық шешім және айыпталушылардың қорғаушылары мен арнайы қорғаушыларға ғана қолжетімді жабық сот шешімі.

Al Rawi (2011) ісінде алдын ала қойылған мәселе – соттың мұндай рәсімді бұған ресми рұқсат болмаған кезде қабылдай алатынына қатысты болды. Апелляциялық сот жалпы құқық бойынша мұндай өкілеттіктер жоқ деп мәлімдеді. Жоғарғы Сот онымен келісті.

3.1. Апелляциялық соттағы тыңдаулар

Al Rawi (2011) ісі бойынша апелляциялық сотта лорд Нойбергер МР кем дегенде үш негізгі іс жүргізу құқығы туралы сөз қозғалғанын атап өтті:

- тиісті хабарлама алу құқығы;
- тиісті негізделген шешімге құқығы; және
- тыңдауларды көпшілік алдында өткізу міндеттері (егер танылған ерекшелік қолданылмаса).

Сот, сондай-ақ азаматтық сот ісін жүргізуде осы құқықтардың бірінші бөлігі келесідей қағидаттармен байланысты екенін атап өтті:

1. әрбір тарап «іс материалын баяндау» ретінде азаматтық сот ісін жүргізу ережелерінің жүйесінде қазіргі уақытта белгілі болған жарысу құжаттарында өзінің талабын немесе қарсылығын тиісті түрде көрсетуі тиіс

2. азаматтық сот ісін жүргізу ережелерінің бөлігімен реттелетін ақпаратты ашу процесінде тиісті құжаттармен алмасу. Бұл рәсімдік институттар әрбір тарапқа екінші тараптың тұжырымдарымен танысуға және осы мәселелерге қатысы бар құжаттарға қол жеткізуге мүмкіндік береді. Апелляциялық соттың апелляциялық шағымында жалпы құқық шеңберінде жабық талқылауға жол беру шешімі жалпы құқықта бекітілген іс жүргізу әділдігінің негізгі қағидаттарынан негізсіз ауытқуға әкеп соғады.

Лорд Нойбергер Al Rawi (2011 ж) ісінде жабық рәсім «негіз қалаушы қағидаттарға (әділ сот талқылауына қатысты құқық және оның нәтижесінің себептерін білу құқығы) мүлдем қайшы келеді» деп мәлімдеді. Сонымен қатар, ол «тиісті хабарлау» қағидаты «әдеттегі азаматтық процестің еңсерілмейтін ең төменгі талабы» болып табылатынын атап өтті.

Al Rawi (2011 ж) ісі бойынша апелляциялық сот азаматтық сот ісін жүргізу ережелері заңнамада нақты көзделгендей, азаматтық сот ісін жүргізудің нақты түрлері бойынша жабық іс жүргізуге рұқсат беретін ережелерді қамтитынын атап өтті. Егер сот осы ерекше мән-мәтіндерден тыс жабық өндіріс үшін ортақ негізді тапса, бұл жағдайда дұрыс болмайтын еді.

Бұдан басқа, соттың икемді «ажырамас юрисдикциясы» негіз қалаушы іс жүргізу қағидаттарынан ауытқуға мүмкіндік беру үшін шамадан тыс жүктеле алмайды және азаматтық сот ісін жүргізу ережелерінің өзінде іске асырылған «ашық» рәсім элементтерін айналып өте алмайды (мысалы, іс бойынша мәлімдемелер мен ақпаратты ашу режимі шеңберінде танысу үшін ашық тиісті құжаттармен алмасуға қатысты ережелер).

Al Rawi (2011) ісінде лорд Нойбергер МР жабық талқылау туралы шешім қабылданғаннан кейін шығарылған шешім әділ және бейтарап ретінде қабылданбайды деп болжады. Егер талаптар қанағаттандырылатын болса, ашық сот шешімі барлық елеулі фактілерді қамтымаса (олар жабық сот шешімінде құпияландырылады) қанағаттанарлықсыз болады. Керісінше, егер талапкерлер жеңіліс тапса, үкіметті қорғау сенімді түрде негізделмесе және соттың тиісті фактілерді тиімді қарастыра алмайтынына заңды күдік пайда болар еді.

3.2. Жоғары соттағы тыңдаулар

Үкімет бұл талаптарды реттесе де (өз жауапкершілігін мойындамай), Al Rawi v. Security Service (2011) ісі бойынша Жоғарғы Сот соңғы апелляцияны тыңдау орынды деп санады. Бұл рәсімдік мәселе қоғамдық маңызды мәселені көтеруімен түсіндіріледі.

Al Rawi (2011) ісінде лорд Дайсон айқын түрде тараптардың біріне қарсы дәлелдемелерді білу және қарсыластың ісіне жауап беру, өз куәгерлерін шақыру және қарсылас куәгерлерден айқас жауап алу – ашық сот төрелігінің немесе жариялылықтың негізгі принциптерін атап өтті. Ол қауіпсіздік қызметінің жалпы құқық нормаларында көзделген, жария талқылау барысында ашыла алмайтын және бір тарап (мұнда үкімет) қарсыласқа (бұл жерде талапкер) ұсына алмайтын материалдардың саны көп болған кезде қазіргі уақытта қаралатын істерді қараудың «жабық материалдық рәсімін» жүргізуге мүмкіндік беретін құқықты мойындауға тиіс деген ұсынысын қабылдамады. (Алайда, қазіргі уақытта 2013 жылғы әділ сот төрелігі мен қауіпсіздігі туралы Заңның II бөлігі қабылданғаннан кейін, оған мұқият назар аудару керек, осы тақырып бойынша заңнама елеулі өзгерістерге ұшырады).

Кейбір жағдайларда парламент жабық материалдық процедураны пайдалануға нақты санкция берді. Мұндай заңнамалық қолдаусыз (мысалы, Тарик ісін талқылауды қараңыз (2011)), соттар әдеттегі азаматтық сот ісін жүргізу элементі ретінде жабық материалдық процедураны енгізе алмайды; және бұл істің арақатынасына сәйкес келеді деп бекітіледі.

Жабық материалдық рәсімді нақты заңнамалық бекіту болмаған жағдайда азаматтық процесс қоғамдық мүдделердің иммунитетінің жүйесіне сәйкес жүзеге асырылуы тиіс. Бұл ақырында, сот қоғам мүддесі үшін шетін материалдар сот талқылауы барысында ашылмауы керек пе деген шешім шығаруды талап етеді. Кейбір ерекше жағдайларда бұл талап мүлде қойылуы мүмкін емес немесе үкімет қорғауды жүргізу кезінде көптеген құжаттарды мұқият зерделеудің ұзақ және қымбат процесіне ұшырамастан, дауды реттеуге міндетті деп санайды.

4. АПЕЛЛЯЦИЯЛЫҚ ӨНДІРІС

Ambrosiadou v. Coward ісіндегі апелляциялық сот ашық тыңдау қауіпсіздік жағдайында жүргізілуі

Кітап: Азаматтық іс жүргізу. Арбитраж және медиация. 2-бөлім

Дәріс: Сот төрелігінің ашықтығы қағидасы

Дәріс авторы: Сағынғали Айдарбаев

мүмкін және құпия ақпаратты қорғау тиісті материалдарды жазуға шектеу енгізу арқылы қамтамасыз етілуі мүмкін деп қаулы етті.

Апелляциялық іс жүргізуді қоғамдық түсіну жолындағы кедергілер: қазіргі заманғы рәсім сотта жеделдікті төмендетті. Бұл процессуалдық тиімділік және әділ сот төрелігінің ашықтығы арасындағы қайшылық құндылықтарды анықтады. Лорд Бингем Си Джей айтқандай:

Адвокаттардың таныстыру жөніндегі негізгі дәлелдерді, хронологияларды және басшылықтарды, сондай-ақ соттан тыс жерлерде судьяларды (куәлардың айғақтарын қоса алғанда) алдын ала таныстыру үшін құжаттарды дайындау практикасы анағұрлым кең тараған болды. Нәтижесінде іс ашық сотта әрбір талқылауға қатысып отырған қоғамның ақылға қонымды және жақсы ақпараттандырылған өкілі іс бойынша шешім қабылдауға негіз болған құжаттық дәлелдемелер мен дәлелдер туралы толық түсінік ала алмайтындай етіп қаралуы мүмкін».

Лорд Бингем Си Джей қоса атап өткендей:

Ашық сотта аталған (бірақ іс жүзінде ашық сотта түсінікті түрде оқылмайтын) құжаттарды жария ету теориялық және практикада қоғамдық игілікке көшкендердің арасында тым үлкен алшақтықты болдырмау үшін тиісті кепілдіктермен талап етілуі мүмкін.

5. СОТ ТЫҢДАУЛАРЫ ТУРАЛЫ ЕСЕПТЕР

Сот талқылауларына ашық қол жеткізу бұқаралық ақпарат құралдарына тыңдаулар туралы объективті есептер беруге мүмкіндік береді. Сот талқылауларын бұқаралық ақпарат құралдарында жариялау мемлекеттің немесе сот төрелігінің мүдделері анық талап еткен жағдайларда ғана шектелуге тиіс.

Заң сондай-ақ сот шешімдері мен әрекеттерін сынауды қоса алғанда, объективті түсіндірмелердің құндылығын таниды. Лорд Аткин «Тринидад пен Тобаго Бас прокурорына қарсы Құпия кеңес» ісінде атап өтті: Әділ сотты жүзеге асыру кезінде жасалған жария іс-әрекеттерді жеке немесе жария түрде сынауға құқықты адал жүзеге асыратын қоғам өкілдерінің ешқайсысы зұлымдық жасамайды». Әділдік-бұл жасырын құндылық емес: ол қарапайым адамдардың ашық пікірлеріне тартылса да, уәжді болуы тиіс».

Пайдаланылған және ұсынылатын әдебиеттер

1. Кудрявцева Е.В. Гражданское судопроизводство Англии. – М.: Издательский дом «Городец», 2008.
2. Эндрюс Н. Система гражданского процесса Англии: судебное разбирательство, медиация и арбитраж / Пер. с англ.; Под ред. Р.М. Ходыкина. М.: Инфотропик Медиа, 2012. – 544 с.
3. Andrews N. Andrews on Civil Processes. Vol. 1. Intersentia, 2013.